

Києво-Могилянська академія

Київська Академія 22 (2025): 11–41.

<https://doi.org/10.18523/1995-025X.2025.22.11-41>

<https://ka.ukma.edu.ua>

Микола Симчич

Текстуальні запозичення між могилянськими та єзуїтськими філософськими курсами XVII– XVIII ст.: нові приклади

Стаття вводить у науковий обіг кілька прикладів дослівної текстуальної залежності між філософськими курсами Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. і курсами, що викладались у єзуїтських колегіумах Речі Посполитої. Перший випадок — це текстуальна залежність між курсом Іларіона Ярошевицького (1702/03 навч. р.) і двома рукописними курсами, збереженими в ІР НБУВ. Завдяки проведеній атрибуції цих рукописів з'ясовано, що перший з них — це курс Павела Завільського, викладений у Перемишльському єзуїтському колегіумі у 1688/89–1689/90 навч. рр., а другий — це курс Єжи Генделя, прочитаний у Ярославському єзуїтському колегіумі у 1690/91–1691/92–1692/93 навч. рр. Ярошевицький здебільшого використовує курс Завільського, але вводить туди фрагменти курсу Генделя, не вносячи багато змін до обох текстів. За припущенням автора статті, Ярошевицький використовує курси Завільського і Генделя, оскільки слухав їх сам, коли студіював у єзуїтів. Другий випадок — це використання Платоном Малиновським (1721/22–1722/23 навч. рр.) тексту рукописного курсу, збереженого в ІР НБУВ. На підставі додаткових ознак вдалося встановити, що це філософський курс Францишека Понінського, викладений у Познані у 1687/88–1688/89 навч. рр. Могилянський професор використовує цей рукопис частково, переструктуруючи його з власними корективами, а водночас використовуючи інші джерела, серед іншого курс Стефана Яворського, викладений у Київській академії у 1692/93–1693/94 навч. рр. Третій обговорений випадок — майже повний текстуальний збіг між могилянським курсом Йосифа Волчанського 1717/18–1718/1719 навч. рр., збереженим в ІР НБУВ, та ще одним рукописом ІР НБУВ, на титульній сторінці якого вказано, що цей курс було прочитано в Луцькому колегіумі у 1717/18–1718/1719 навч. рр. Утім, аналіз показав, що насправді ця вказівка не відповідала дійсності: вона нале-

жала записувачу курсу Волчанського, гадано могилянському студентові, який слухав його в Києві, але умисне атрибутував єзуїтському колеґіумові, щоб продовжити тут навчання. Крім того, в статті обговорено сам феномен дослівного переписування текстів інших осіб у могилянських філософських курсах і запропоновано деякі методологічні вирішення інтерпретації та оцінки такої практики.

Ключові слова: Києво-Могилянська академія, філософські курси, єзуїти, Річ Посполита, текстуальна залежність, рукописи.

Минуло вже двадцять років, як у першому номері «Київської академії» вийшла моя стаття під назвою «До питання про “авторськість” філософських курсів XVII–XVIII ст.», в якій було показано, що п’ять могилянських курсів не зовсім авторські, оскільки їхні укладачі дослівно використовували тексти курсів своїх попередників¹. У цій статті було проаналізовано приклади, коли могилянські професори переписували один в одного, але висловлювалося припущення, що могилянці могли використовувати тексти курсів й інших навчальних закладів. Це питання порушувалося не вперше. Ще давні дослідники, як-от Дмитро Вишневський, відзначали дослівні запозичення між деякими могилянськими курсами², а в 1993 р. вийшла стаття Ярослава Матвіїшина, де автор, попри розповсюджену ідею про особливу оригінальність курсу Георгія Кониського (1749/50–1750/51 навч. рр.), довів, що Кониський дослівно використав як текст Теофана Прокоповича,

¹ Ідеться про курси Інокентія Поповського (1699/1700–1700/01–1701/02 навч. рр.), який запозичував у Стефана Яворського (1691/92–1692/93 навч. рр.); курс невідомого викладача, збережений у рукописі і Інститі рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), ф. 301п, спр. 42, який використав майже дослівно теж текст Стефана Яворського; курс Єроніма Миткевича (1733/34–1734/35 навч. рр.), текст якого збігається з текстом курсу Платона Малиновського (1721/22–1722/23 навч. рр.); обидва курси Сильвестра Кулябки (1735/36–1736/37 навч. рр.), де текст запозичено з курсу Амвросія Дубневича (1725/26–1726/27 навч. рр.). Див.: Микола Симчич, «До питання про “авторськість” філософських курсів XVII–XVIII ст.», *Наукові записки НаУКМА*, вип. 3: *Київська академія* (2004): 15–19.

² Зв’язок між курсами Кониського і Прокоповича, Кулябки і Дубневича та Козачинського і Дубневича завважив Дмитро Вишневський (Дмитрий Вишневский, *Киевская академия в первой половине XVIII столетия (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время)* (Київ: Тип. И. И. Горбунова, 1903), 204. прим. 4).

так і текст французького картезіанця Едмунда Пуршо. Крім того, Матвіїшин показав, що увесь курс наступника Кониського, Георгія Щербацького, дослівно збігається з курсом Пуршо³.

Пізніше було виявлено ще й інші приклади дослівного використання могилянцями чужих текстів. Тут, крім моїх спостережень⁴,

³ Ярослав Матвіїшин, «Нові матеріали до біографії Георгія Кониського (1717–1795),» *Рукописна та книжкова спадщина України* 1 (1993): 45–49. На жаль, до недавнього часу ця стаття була мені невідома. Дякую Миколі Федяю за вказівку про неї.

⁴ У монографії «*Philosophia rationalis*» я доповнив приклади дослівного запозичення у могилянських курсах і зробив аналіз цих запозичень. Було, зокрема, показано залежність кусів Михайла Козачинського (як 1739/40–1740/41, так і 1741/42–1742/43 навч. рр.) від курсу Амвросія Дубневича (1727/28–1728/29 навч. рр.), а також залежність третього курсу Козачинського (1743/44–1744/45 навч. рр.) від друкованого курсу філософії швейцарського капуцина Гervasія фон Брайзаха (von Breisach), відомого за латинізованим іменем Gervasius Brisacensis. Крім того, було встановлено, що перший курс Георгія Кониського (1747/48–1748/49 навч. рр.) дослівно збігається з філософським курсом Теофана Прокоповича (1706/07–1707/08 навч. рр.) (Микола Симчич, *Philosophia rationalis у Києво-Могилянській академії. Компаративний аналіз курсів логіки кінця XVII — першої половини XVIII ст.* (Вінниця: О. Власюк, 2009), 57–62). Дослідження курсу Інокентія Гізеля показало, що тут є фрагментарні запозичення з курсу відомого томіста XVII ст. Йоана від св. Томи (світське ім'я — Жуан Пуансо) (Микола Симчич, «Проблема розрізень і універсалій у філософському курсі Інокентія Гізеля,» у Інокентій Гізель, *Вибрані твори у трьох томах* (Київ, Львів: Свічадо, 2010), 3: 97–98). У пізніших дослідженнях було встановлено, що курс Сильвестра Піновського (1711/12–1712/13 навч. рр.) викладався за текстом курсу Стефана Яворського (1691/92–1693 навч. рр.), а Іларіон Левицький у своїх двох курсах використовує тексти курсів двох своїх попередників: Стефана Яворського і Христофора Чарнуцького (курс 1704/05–1705/06 навч. рр.) (Mykola Symchych, «An Analysis of the Note on Languages in Philosophical Courses at the Kyiv-Mohyla Academy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries,» *Vivliofika: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies* 10 (2022): 1–24, doi:<https://doi.org/10.21900/j.vivliofika.v10.1139>. У нещодавньому дослідженні було оприлюднено використання Христофором Чарнуцьким (курс 1702/03–1703/04 навч. рр.) курсу свого вчителя єзуїта Єжи Генделя (Mykola Symchych, «Wpływ jezuitów na wykładanie filozofii w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej w XVII i XVIII w.,» w *Filozofowie Rzeczypospolitej w kulturach Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy. Konteksty geograficzne i koncepcyjne*, ed Dalius Viliūnas i Steffen Huber, *Polonica Philosophica Orientalia* (Warszawa: Sub lupa, 2025), 375–76.) Про особливості цього запозичення йтиметься далі.

додалися напрацювання інших дослідників. У 2023 р. Миколі Федяю вдалося встановити, що курс Стефана Калиновського (1729/30–1730/31 навч. рр.) дослівно збігається з підручником французького схоласта, еклектичного аристотеліка Франсуа ле Ре⁵. Богдан Бабенко встановив основні джерела всіх курсів етик, прочитаних у Києво-Могилянській академії (далі — КМА), зокрема те, що Теофан Прокопович послуговувався етикою Євстахія від св. Павла, Сильвестр Кулябка — курсом Франсуа де Раконі, Михайло Козачинський скомбінував усі три своїх курси етики з Франсуа ле Ре, П'єра Бербе і Лорана Дюана⁶. З нетерпінням чекаю на статтю Владислава Шаповалова, де буде проаналізовано джерела Інокентія Гізеля у розділі про розумове суще, що є частиною логіки його філософського курсу (1645/46–1646/47 навч. рр.)⁷.

Виявлені збіги показують, що дослівне текстове запозичення трапляється у переважній більшості могилянських курсів.

⁵ Микола Федяй, «Філософський курс Стефана Калиновського 1729–1731 років у світлі його викладацької практики: джерела і (не)оригінальність», *Sententiae* 42 (1) (2023): 6–36, doi:10.31649/sent42.01.006.

⁶ Bogdan Babenko, «Siedemnastowieczny arystotelizm paryski w nauczaniu etyki w Akademii kijowsko-mohylańskiej: wykłady młodego Teofana Prokopowicza (1708),» w *Filozofowie Rzeczypospolitej*, 489–508; Litwy, Białorusi i Ukrainy. Konteksty geograficzne i koncepcyjne}, ed Dalius Viliūnas Steffen Huber, *Polonica Philosophica Orientalia* (Warszawa: Sub lupa, 2025 Bogdan Babenko, «Z badań nad migracją arystotelizmu chrześcijańskiego. Wykłady etyczne Michaela Kozaczynskiego w Akademii kijowsko-mohylańskiej (1739–1745),» w *Filozofowie Rzeczypospolitej*, 509–45. Характер запозичень в етиці філософського курсу Михайла Козачинського (1739/40–1740/41 навч. рр.) був детально оприяминений у критичному виданні цього тексту, зробленому Ярославом Стратій і Миколою Федяєм, і в детальній передмові до цього тексту Миколи Федяя: «Theophanes Prokopowicz i Mihael Kozaczynski,» w *Ethica sive scientia morum; Philosophia moralis seu ethica*, *Polonica Philosophica Orientalia* (Warszawa: Sub lupa, 2024).

⁷ Стаття подана до друку у журнал «Sententiae», дякую авторові за можливість ознайомитися зі змістом майбутньої статті. Крім того, Микола Федяй у своїй дисертації помітив у розділі про універсалії курсу Гізеля запозичення від єзуїта Педро Уртадо де Мендоси і францисканця-сцитиста Джона Панча: Микола Федяй, «Формування філософських традицій Києво-Могилянської академії 1632–1753 років крізь призму освітніх траєкторій її викладачів» (Дисертація на здобуття наукового ступеня доктор філософії, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ України, 2025), 55–56).

Доречно припустити, що курси, першоджерела яких невідомі, також містять подібні приклади. Проте було б абсолютно хибно вважати могилянських професорів «примітивними плагіаторами», чий курси не варті дослідження. Так би сталося за умови неправильних очікувань від цих джерел і елементарного нерозуміння їхньої природи⁸. Філософські курси КМА — це не сучасні дисертації, де вимога авторськості жорстко регламентована: здобувач мусить оприятити наукову новизну, а переписування чужого тексту вважається плагіатом і карається. Філософські курси — це викладацькі тексти, за допомоги яких професор унаочнював найважливіші ідеї усталеної філософської парадигми свого часу. Роблячи це, він, звісно, міг продемонструвати власну філософську позицію, але його основним завданням було не це: він мав навчити студента філософії, і навчити так, як її тоді розуміли. Рукописні філософські курси, що їх студенти записували під час лекцій, були фактично підручниками для навчання⁹. Тому для навчального процесу, по суті, не мало значення, чи викладач прочитав свій курс за певним курсом іншого автора, чи написав власний, де оприятинив власні філософські судження. Головне, як він зумів подати студентам матеріал і наскільки цей матеріал був ними засвоєний.

Утім, виявлені досі приклади переписування не однакові за характером. Є випадки, коли викладач диктує чужий друкований чи рукописний підручник (як, наприклад, Стефан Калиновський за Франсуа ле Ре), не змінюючи жодного слова від початку до кінця. А бувають випадки, коли викладач використовує чужий текст як свого роду опорне джерело — переказане, перероблене або й до-

⁸ Про історіографію хибних очікувань від могилянської філософської спадщини і фантастичні висновки про її природу див.: Микола Симчич, *Philosophia rationalis*, 20–31; його ж «“Від Вишенського до Сковороди”: радянські дослідження української філософії XVI–XVIII ст.» *Філософська думка* 1 (2013): 71–80.

⁹ Для сучасної школи вважається цілком нормальним, коли кожен учень може користуватися власним примірником підручника. В умовах України XVII — першої половини XVIII ст. в силу передовсім фінансових чинників не було можливості забезпечити всіх студентів друкованими підручниками. Тому студенти під диктовку записували підручниковий текст, який потім могли використовувати в освітніх практиках. У другій половині XVIII ст. у КМА з'являється можливість використання студентами друкованих підручників, тому змінюється дидактичний процес.

повнене (саме так, зокрема, Теофан Прокопович використав текст Євстахія від св. Павла).

Якщо викладач прочитав від початку до кінця курс якогось іноземного автора без жодних змін — це свідчить, що ідеї того-таки автора на даний момент побутували в КМА, а отже могли бути за-своєні студентами і певним чином відобразитися на їхній подальшій діяльності і творчості. Виявлення таких фактів дає можливість не стільки зрозуміти філософську творчість викладача — її, принаймні на рівні підготовки курсу, не було, скільки встановити побутування певних філософських ідей у КМА. Натомість випадки, коли викладач не просто переказує певне джерело, а його переробляє, піднімає набагато ширший спектр питань. Ясна річ, такі курси також засвідчують, що представлені тут ідеї побутували в КМА, але разом з тим внесені могилянським викладачем зміни можуть оприятити особливості його філософської позиції, або навіть його національної чи релігійної ідентичності.

Зміни, внесені викладачем, дозволяють розглядати їх у різних перспективах. По-перше, це, умовно кажучи, макрозміни, коли курс читається за одним базовим текстом, однак у певних розділах від нього відходить: або викладач замінює своє джерело іншим, або укладає деякі розділи сам. Не виключено, що за цим стояли якісь практичні причини. Припустімо, в базовому тексті певний матеріал розглянуто надто розлого, і викладач, щоб заощадити час, використовує інше, стисліше джерело. Або перевагу надано іншому джерелу, бо там цей-таки матеріал представлено чіткіше; або викладачеві ближча філософська позиція автора іншого джерела. Коли на основі особливостей тексту чи прямих вказівок вдається вирахувати, що викладачем керувала власне змістова мотивація, це заслуговує на особливу увагу. По-друге, викладач може вносити дрібніші зміни, назвімо їх мікрозмінами: наприклад, перефразування базового тексту, додавання пасажів або, навпаки, пропускання певних речень. Ці зміни варті більшої уваги тоді, коли вдається прослідкувати в них змістове навантаження.

На відміну від статті 2004 р., коли мені були відомі тільки випадки переписування могилянськими професорами один в одного, зараз уже зафіксовано багато прикладів, коли могилянці послуговувалися курсами з іноконфесійних навчальних закладів, зокрема єзуїтських. Часто в таких курсах були маркери, пов'язані

з конфесійною приналежністю автора. Важливо з'ясувати, як могилянський професор, використовуючи такий курс, реагував на конфесійно забарвлені акценти. Нещодавно було виявлено кілька єзуїтських курсів, що ними послуговувалися могилянські викладачі. Особливим завданням цієї статті є представлення цих курсів та аналіз роботи з ними могилянських викладачів. Далі буде наведено нові приклади текстуального збігу між могилянськими і єзуїтськими філософськими курсами.

Філософський курс Іларіона Ярошевицького (1704 р.)

Іларіон Ярошевицький — це єдиний відомий викладач КМА, якому не вдалося прочитати філософський курс повністю. Він почав його викладати у вересні 1704 р., але, прочитавши діалектику і зовсім невелику частину логіки (кілька глав вступу), помер¹⁰. Після нього курс продовжив Христофор Чарнуцький, на той момент префект КМА, а в попередні навчальні роки (1702/03–1703/04) викладач філософії, який почав логіку заново на підставі іншого тексту. Відтак, логіка Ярошевицького дійшла до нас лише в невеликому фрагменті. Може здаватися дивно, але в ІР НБУВ є рукопис курсу, який містить «логіку Ярошевицького» у повному обсязі. Мова про рукопис із сигнатурою ф. 305, спр. 150 — імовірно базове джерело Ярошевицького, який дійсно в своєму курсі спирався на цей текст, додаючи до нього деякі фрагменти з «сусіднього» рукопису — ф. 305, спр. 151. Обом цим рукописам варто присвятити окрему увагу.

Рукопис ф. 305, спр. 150

Рукопис ф. 305, спр. 150 досить складний для атрибуції, бо містить фрагменти двох філософських курсів. Тут представлено в повному обсязі діалектику з курсу Єжи Генделя, який він викладав у Ярославському єзуїтському колегіумі у 1690/91 навч. рр.

¹⁰ Діалектика курсу Іларіона Ярошевицького збереглася у чотирьох рукописах (ІР НБУВ, ф. 301п, спр. 564; ф. 306, спр. 99; ф. 307, спр. 444; ф. 312, спр. 627), а логіка — тільки в одному (ф. 301п, спр. 564). Наприкінці курсу логіки є замітка про смерть Ярошевицького (ф. 301п, спр. 564, арк. 79).

(арк. 34–67 зв.), а також невеликі частини логіки з його ж курсу (арк. 69–72 зв.), а саме: фрагменти розділів «Про універсалії зокрема» і «Про антипредикаменти», причому з переплутаними сторінками. Обидва ці фрагменти мали би належати рукописові ф. 305, спр. 151, де є основна частина курсу Генделя (логіка, фізика і метафізика), і потрапили вони до ф. 305, спр. 150, ймовірно, через помилку інтролігатора.

Крім цих чужих частин, рукопис ф. 305, спр. 150 містить текст одного філософського курсу у майже повному обсязі:

- Діалектика (без титульної сторінки і кількох завершальних сторінок) (арк. 2 зв.–33 зв.);
- Логіка: «Загальна філософія, поділена на три частини, тобто логіку, фізику і метафізику» [«*Philosophia universa in partes tres logicam, scilicet physicam et metaphysicam, distributa*»] (арк. 83–256 зв.);
- Перша частина фізика: «Друга частина філософії, природна наука або по-простому фізика, року 1689, місяця травня, дня 11» [«*Pars secunda philosophiae, naturalis scientia seu vulgo physica anno 1689 mense Maio die 11*»] (арк. 357–607 зв.);
- Метафізика: «Метафізичні диспутації на більшу славу Бога, на честь без гріха зачатої Діви Марії і на достойну прославу святих Августина, [Івана] Златоустого, Ігнатія, Франсиска Ксаверія року Божого 1690 [«*Ad M<aiorem> D<ei> g<loriam>, V<irgini> sine labe conceptae Mariae honorem sanctorumque Augustini, Chrisostomi, Ignacii, Francisci Xaverii debitam venerationem Diisputationes metaphysicae anno Domini 1690*»] (арк. 449–520 зв.);
- Друга частина фізики: (трактати про душу, про світ і небо, про виникнення і зникнення та про метеори) (арк. 521–607 зв.).

Дати на титульній сторінці фізики, а також на берегах тексту дають можливість визначити, що курс був прочитаний у 1688/89—1689/90 навч. рр. Низка маркерів дозволяє ствердити, що курс було прочитано у котромусь із єзуїтських колегіумів Речі Посполитої, зокрема: згадка на титульних сторінках та при закінченні курсів єзуїтських святих Ігнатія (Лойоли) і Франсиска Ксаверія (арк. 449, 607 зв.); згадування єзуїтських філософів і

теологів як «наших» (*nostris*), приміром отця Яна Моравського¹¹; відкликання до єзуїтських філософів загалом: «Існує реальне модальне розрізнення, якщо існують сутнісні модуси. [Ця думка] є спільною для вчених Товариства» [*Dantur distinctio realis modalis, si dans modi entitativi. Est communis doctorum Societatis*»] (арк. 160 зв.). Разом з тим у тексті курсу є місце, за яким можна визначити, в якому саме колегіумі його читали. Автор у розділі про простір, точніше про категорію місця, наводить приклад, що виявляє місце його перебування. Він каже, якщо я зараз перебуваю в Перемишлі [*«habeam praesentiam Premisliensem»*], то не можу водночас знаходитись у Львові¹². Звідси логічно випливає, що автор перебуває у Перемишлі. З'ясувавши, хто викладав філософію у Перемишлі у 1688/89–1689/90 навч. рр., можна встановити ім'я викладача. «*Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*», доступна в Інтернеті¹³, подає відповідну інформацію: філософію у Перемишльському єзуїтському колегіумі впродовж 1688–1690 рр. читав Павел Завільський (*Paweł Zawilski, 1655–1734*)¹⁴, отже, він і мав би бути автором цього курсу¹⁵.

¹¹ «Ita Scotus, Caietanus et multi alii, **e nostris** Vasques, Maurus, Esparza, Pater Ioannes Morawski, contra magnum Suarez, Arragam et Oviedum» (тут і далі виділено мною — М. С.) (ІР НБУВ, ф. 305, спр. 150, арк. 351);

«Est conclusio Aristotelis, tandem tuetur Doctor Angelicus, Caietanus, Scotus, **e nostris** Magnus Suarez, Ruvius, Toletus, etc.» (там само, арк. 406).

¹² «Nota quarto: rationem, cur ego habendo praesentiam Premisliensem non possim statim immediate producere ubicationem Leopoliensem esse hanc, quia ut producat aliquid ubicationem, debet praesupponi habere ubicationem immediatam ubicationi producendum. Ergo cum praesentia Premisliensis mea non sit immediata ubicationi Leopoliensi producendae, nam inter ubicationem Premisliensem et Leopoliensem multae interiacent ubicationes, sequitur, quod habendo praesentiam Premisliensem non possim immediate producere ubicationem Leopoliensem» (там само, арк. 431 зв.).

¹³ Ludwik Grzebień, red., *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995* (Kraków: WAM, 1996), <https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm>.

¹⁴ Ibid., 788.

¹⁵ Можлива інша, проте менш імовірна, інтерпретація фрагменту про Перемишль і Львів: перебування автора у Перемишлі є гіпотетичним — реально він перебував у Львові, і в такому випадку курс мав би бути прочитаним у Львівському єзуїтському колегіумі. Але цей варіант треба відкинути. Справа в тому, що курс філософії з Львівського єзуїтського колегіуму за 1688/89–1689/90 навч. рр. нам доступний. Фізика з нього

Рукопис ф. 305, спр. 151

Рукопис містить майже повний текст філософського курсу Єжи Генделя (Jerzy Gengell, 1657–1727), прочитаний у Ярославському єзуїтському колегіумі у 1690/91–1691/92–1692/93 навч. рр. (крім діалектики, яку помилково вшито до рукопису ф. 305, спр. 150).

Тут містяться:

- Логіка (без титульної сторінки і кількох початкових сторінок) (арк. 1–164 зв.);
- Фізика (без титульної сторінки і кількох сторінок завершення) (168–510 зв.);
- Метафізика: «Надприродна філософія або метафізика, пояснена диспутаціями на більшу славу Бога найкращого і найбільшого, на честь Богоматері, святого Йоана, Ігнатія, Ксаверія, особливо Августина і [Яна] Непомуцького, року Божого 1692» [«*Philosophia ultranaturalis seu metaphysica diputationibus illustrata Ad Maiorem Dei Optimi Maximi, Pretiosissimae, Dei Parentis, divi Ioannis, Ignatii, Xaverii, praecipue Augustini et Neopomucenni honorem Anno Domini 1692*»] (арк. 511–580 зв.).

Цей рукопис можна атрибутувати на основі порівняння з двома рукописами філософського курсу Єжи Генделя, прочитаного 1690/91–1691/92–1692/93 навч. рр. у Ярославському єзуїтському колегіумі: ІР НБУВ, ф. 1, спр. 4406 і 4408. Ці рукописи містять діалектику (спр. 4406, арк. 1–33 і спр. 4408, арк. 79–138 зв.), логіку (спр. 4406, арк. 36–186 зв.) і метафізику (спр. 4408, арк. 1–77 зв.). В усіх трьох рукописах (ф. 305, спр. 151; ф. 1, спр. 4406; ф. 1, спр. 4408) представлено текст того самого філософського курсу. Титульний аркуш: «Шкільна філософія, пояснена диспутаціями на більшу славу Бога найкращого і найбільшого, найдорожчої Богоматері, божественних Йоана, Ігнатія, [Франциска] Ксаверія, [Франциска] Борджія і на честь святих вчителів, року Втіленої Мудрості 1690 [викладена] у Ярославському колегіумі Товариства

збережена у рукописі ІР НБУВ, ф. 306, спр. 91. У цьому рукописі титульна сторінка чітко вказує, що він був прочитаний у Львівському єзуїтському колегіумі, і викладачем є Єжи Гендель. Але тексти відповідних місць цих рукописів ф. 305, спр. 150 і ф. 306, спр. 91 цілком відмінні.

Ісусового всечаснішим отцем Генгелем»¹⁶, однозначно повідомляє, що курс було прочитано в Ярославському єзуїтському колегіумі у 1690 р. і що викладачем був Генгель; цю інформацію підтверджує й рукопис спр. 4408 (арк. 79). Курс читався упродовж трьох навчальних років; дату закінчення метафізики 3 грудня 1692 року наведено тут же (спр. 4408, арк. 77 зв.).

Стосунок курсу Ярошевицького до рукописів ф. 305, 150 і 151

Обидва рукописи ф. 305, спр. 150 і 151 виконано однією рукою¹⁷. Ймовірно, через це інтролігатор XVIII ст. помилився, коли їх зшивав. Ця деталь, як видається, має стосунок до Іларіона Ярошевицького. Якщо порівняти його курс з рукописом ф. 305, спр. 150, то побачимо, що курс Завільського був базовим для могилянського професора. Виклад діалектики і логіки Ярошевицького майже повністю збігається з викладом Завільського. Ярошевицький залишає практично без змін і назву курсу, і формальну структуру первісного тексту, хоч зрідка робить невеликі скорочення й доповнення: наприклад, переставляє слова в реченнях. Проте в одному місці, в розділі про другу операцію інтелекту («Pars 2. De secunda intellectus nostri operatione» (ф. 301п, спр. 564, арк. 20 зв.–31)), обидва тексти геть не збігаються¹⁸. Порівняння показало, що цей фрагмент тотожний із курсом Генгеля, чий виклад діалектики міститься у рукописі ф. 305, спр. 150 (арк. 46 зв.–54). Характер використання Ярошевицьким текстів Генгеля і Завільського не від-

¹⁶ «Philosophia scholastica disputationibus illustrata ad M<aiore> D<ei> O<ptimi> M<aximi> Gloriam pretiosissimae Dei Parentis, divorum Ioannis, Ignatii, Xaverii, Borgiae SS<anctorum>que doctorum honorem anno Incarnatae Sapientiae 1690 In Collegio Jaroslaviensi Soc. Jesu R.P. Gengell» (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 4406, арк. 1)

¹⁷ Про те, що обидва рукописи записані однією рукою, зазначив ще Микола Петров у своєму описі (Николай Петров, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве, вып. 1: Собрание рукописей Московского митрополита Макария (Булгакова), Мелецкого монастыря на Волыни, Киево-Братского монастыря и Киевской духовной семинарии* (Москва: Университетская типография, 1891), 246, №151).

¹⁸ Ідеться про майже весь текст розділу про другу дію розуму, крім останнього трактату: «Tractatus ultimus Quid est modus sciendi» (ІР НБУВ, ф. 301п, спр. 564, арк. 31–33), що збігається із Завільським.

різняється: тут теж могилянський професор не вносить суттєвих змін.

Утім, у рукописі курсу Ярошевицького є одне місце, яке вказує на стосунок могилянського професора до Єжи Генделя: у вступній частині логіки, майже тотожній із текстом Завільського, одне речення додано Ярошевицьким. Наводячи різноманітні визначення логіки, він доповнює їх визначенням, якого немає у Завільського:

Інші, як мій професор філософії Єжи Гендель за Платоном, Зеноном, Толедом, Фонсекою, так визначають філософію — це наука, що спритністю діалектики [вивчає] створене суще відповідно до різних певних формальних підстав і нестворене [суще] відповідно до природного світла¹⁹.

Виходить, що Єжи Гендель був учителем Іларіона Ярошевицького! Постає питання: чому могилянський професор використовував у своєму викладі не курс свого учителя Генделя, а Завільського? Відповідь на нього, як видається, приховує довшу історію стосунку курсу Єжи Генделя до КМА.

Курс Генделя використовував при викладанні у 1702/03–1703/04 навч. рр. попередник Ярошевицького Христофор Чарнуцький як базовий у всіх частинах, крім діалектики²⁰. Чарнуцький послуговувався ним досить вільно: переструктурував, іноді просто переказував, то скорочуючи, то доповнюючи²¹. Використання Чарнуцьким Генделя не викликає подиву, адже могилянський професор сам визнавав, що Гендель був його вчителем і дуже прихильно про нього відгукувався: «Мій у філософських [класах] професор, всесесний отець Георгій Гендель, не найостанніший теолог Польської провінції, муж високого таланту і ясної доктрини» [«*Meus in philosophicis professor R[everendus] P[ater] Georgius Gengel, vir sublimitate ingenii, sollemnitate doctrinae Polonae Provinciae theologus non postremus*»] (ф. 312, спр. 625, арк. 97).

¹⁹ «*Alii sic definiunt, ubi meus professor in philosophia Georgius Gengel cum Platone, Zenone, Tholetto, Fonseca, philosophiam iuxta vigorem dialecticum est entis creati sub multiplici certa ratione formali et increati praecise secundum lumen naturae scientiae*» (там само, арк. 54 зв.).

²⁰ Джерела діалектики курсу Чарнуцького встановити не вдалося.

²¹ Детальніше про стосунок курсу Чарнуцького до Генделя див.: Symchych, «*Wpływ jezuitów,*» 375–378.

Можливо, Іларіон Ярошевицький вирішив скористатися при викладі не курсом Генделя, а курсом Завільського, щоб відрізнитися від свого попередника, а за іронією долі й наступника.

Повертаючись до того, що обидва курси (Завільського і Генделя) у рукописах ф. 305, спр. 150 і 151 було записано однією рукою, варто звернути увагу на те, що дати викладання обох курсів послідовні. Завільський читав його в Перемишлі у 1688/89–1689/90 навч. рр., а Гендель у Ярославі у 1690/91–1691/92–1692/93 навч. рр., причому записував їх один студент, що слухав обидва курси. На моє припущення, ним був Ярошевицький. Коли це так, то нічого дивного, що він викладав у КМА за обома курсами. Однак насувається питання: чому він згадав про Генделя як про свого вчителя, а про Завільського промовчав? Можливе пояснення таке: розділ про визначення Ярошевицький читає за Завільським, і тут усе відповідає позиції перемишльського професора, але вирішує його доповнити, представивши позицію свого другого вчителя.

Звісно, думка, що рукописи ф. 305, спр. 150 і 151 є студентськими записами самого Ярошевицького — це лише припущення, і потрібні додаткові свідчення, щоб його підтвердити. Але припущення видається досить вірогідним, коли врахувати, що курси записувала православна особа, про що піде мова наприкінці статті — при аналізі присвят у різних курсах.

Філософський курс Платона Малиновського (1721/22–1722/23 навч. рр.)

Як уже згадувалося на початку, курс Платона Малиновського слугував базовим текстом для курсу Єроніма Миткевича (1733/34–1734/35 навч. рр.), де текст Малиновського в частині логіки використано практично без жодних змін. Однак недавно вдалося виявити текст курсу, базовий для самого Малиновського. Він збережений у рукописі ІР НБУВ, ф. 306, спр. 90, що містить частини філософського курсу — логіку (арк. 6–135) і метафізику (арк. 136–169). На думку Миколи Петрова, його викладали в котромусь із єзуїтських колегіумів у 1687–1689 рр.²² Чіткішу атрибуцію здійс-

²² Микола Петров так описує цей рукопис: «Философский курс на латинском языке, заключающий логику и метафизику, и преподанный в 1687–

нити важко, бо в рукописі немає ні загальної титульної сторінки, ні титульної сторінки курсу логіки — є лише до курсу метафізики: «Надприродна філософія або метафізика, пояснена диспутаціями, розпочата 24 січня 1689 року» [«*Philosophia ultranaturalis seu metaphysica disputationibus illustrata anno Anno 1689 Januarii 24 inchoata*»] (арк. 136). Ця дата, як і решта дат на берегах сторінок²³, дозволяє вирахувати, коли курс було прочитано, і підтвердити висновок Петрова — що в 1687/88–1688/89 навч. рр.

Хронологія частин курсу реконструюється так: його почали читати у вересні 1687 р.; ймовірно, першою йшла коротка діалектика (хоч не виключено, що її взагалі не було прочитано). Далі йшла збережена в рукописі логіка, завершена десь наприкінці лютого — на початку березня 1688 р. Після логіки традиційно читали впродовж дев'яти-десяти місяців фізику — у рукописі її немає, після неї метафізику — у рукописі вона є як розпочата наприкінці січня й завершена наприкінці лютого 1689 р. Далі в багатьох єзуїтських курсах ішло продовження фізики, що могло тривати до кінця року: ймовірно, так було і в цьому випадку.

У рукописі не вказано, де і хто читав курс, але це можна встановити за вказівками в самому тексті. Згідно з ними, можна з певністю твердити, що його викладали в єзуїтському колегіумі. Так, наприкінці курсу логіки, де традиційно містилося звернення до Бога і святих, названо святого Франциска Ксаверія (*Franciscus Xaverius, Francisco Javier*)²⁴ — іспанського єзуїта, соратника Ігнатія Лойоли, місіонера на Далекому Сході. Крім того, згадуючи єзуїт-

1689 годах в католической коллегии, без начала и заглавия, in 4°, с такою заметкою на переднем беловом листе: “Huius labor exarator cessit fatis anno 1689”» (Петров, *Описание*, вып. 2: *Собрание сочинений Киево-Печерской лавры, киевских монастырей Златоверхо-Михайловского, Пустынно-Никольского, Выдубицкого и женского Флоровского, и Десятинной церкви* (Москва: Университетская типография, 1894), 40, №90 (X, 57)).

²³ У рукописі можна зустріти такі дати: «20 Octobris» (арк. 35); «31 Octobris» (арк. 43 зв.); «5 Decembris» (арк. 70 зв.); «22 Januarii anno 1688» (арк. 109); «1688, 4 Februarii» (арк. 121) — у середині курсу логіки та «Anno 1689 Januarii 24» (арк. 136) — на початку метафізики і «Anno 1689 die 28 Februarii» — наприкінці метафізики.

²⁴ «...in maiorem Maximi Dei gloriam, Beatissimae Virginis immaculate conceptae, sanctorumque doctorum, praesertim Sancti Francisci Xaveri perennem honorem» (ІР НБУВ, ф. 306, спр. 90, арк. 135).

ських філософів, автор курсу часто називає їх «нашими» (*nostri*)²⁵, а перед їхніми іменами за усталеною між єзуїтами традицією додає аббревіатуру «р.» (*pater*, отець), чого не робить при іменах філософів і теологів з інших чернечих орденів Католицької Церкви.

Характерною особливістю досліджуваного тексту є детальні посилання. Автор не просто вказує, хто з відомих філософів і теологів приймав чи відкидав наведену думку, а й детально викладає позицію його колег та вчителів. Для прикладу, розглядаючи питання про внутрішнє віртуальне розрізнення, автор курсу підсумовує, що такого розрізнення не існує. Після цього він посилається на відомих авторитетів, які дотримувалися такої самої думки, а далі переходить до опонентів, причому про одного з них відгукується з великим пієтетом: «...між котрими особливим захисником цієї думки був і гострий на розум преподобний отець Томаш Млодзяновський, який перший великим знанням і ясністю просвітив Польщу, видавши друком книги, якими охопив всю філософію і теологію»²⁶. Додам, що польський єзуїт Томаш Млодзяновський (1622–1686), відомий теолог і філософ, справді прославився своїм п'ятитомним загальним теологічним і філософським курсом («*Integer cursus theologicus et philosophicus*»). Така увага до Млодзяновського і його значущості для Польщі натякає, що курс було викладено в польському навчальному закладі.

В іншому місці автор курсу наводить більше інформації про філософські позиції єзуїтів Польської провінції, серед іншого про позицію власного вчителя теології в питанні про властивості категорії відношення, чию конклузію з цього приводу згадує так:

Це конклузія, яку вперше у Польській провінції виклав преподобний отець Павел Модзелевський у Каліському колеґіумі, а слідом за ним там само преподобний отець Францишек Фабриціус, мій учитель теології, який був або його могли вважати [людиною] надзвичайно великого розуму і теологічної вченості через те, що він перший у цій Польській провінції з великою славою викладав упродовж цілих два-

²⁵ Це помічено в таких місцях: там само, арк. 63 зв.; 76; 100 зв.

²⁶ «*Inter quos praecipuus huius sententiae propugnator fuit et acerrimus RP Thomas Młodzianowski, qui primus Poloniam editis in lucem voluminibus, quibus totam philosophiam et theologiam complexus est, magna eruditione et claritate illustravit.*» (там само, арк. 57 зв.).

надцяти років схоластичну теологію — професор філософії і теології для багатьох²⁷.

За даними енциклопедії про єзуїтів, Павел Модзелевський (Pawel Modzelewski, 1628–1668) викладав філософію у Каліші у 1660–1666 рр. і схоластичну теологію в Познані у 1668–1668 рр.²⁸, а Францишек Фабриціус (Franciszek Fabricius або Fabrycu, 1634–1699) дійсно довго викладав теологію у різних навчальних закладах Польщі: схоластичну теологію у Львові у 1668–1672 і 1681–1684 рр. та Кракові у 1672–1676 і 1684–1685 рр., а також моральну теологію у Каліші в 1679–1680 і у Львові 1686–1699 рр. Якщо підрахувати, в підсумку справді вийде 12 років, хоч коли додати час викладання моральної теології, то число буде набагато більшим — цілих 26 років²⁹.

Ще одне посилання не тільки проливає додаткове світло на спадкоємність думки Малиновського, але й дає можливість визначити місце викладання використаного ним курсу. Автор цього курсу ставить питання про те, який тип розрізнення є між цілим і частиною, і відповідає, що це особливий варіант реального розрізнення — реальне неадекватне розрізнення. Свою думку він підкріплює:

Так вважають усі найбільші філософи цього покоління, як і їхні опоненти, тобто отець Іск'ердо і дуже вчений отець Хостинський, що вісім років тому [був] талановитим викладачем цієї школи [p. Hostynski et quidam ante octo anno huius scholae ingeniosus professor]³⁰.

З цієї цитати випливає, що Хостинський професорував у тому самому навчальному закладі, де зараз викладається даний курс.

²⁷ «Est conclusio, quam primus in Provincia Polona docuit RP Paulus Modzelewski in Collegio Calliszensi, quem ibidem secutus est RP Franciscus Fabricium, meus in theologia professor, qui quanti ingenii et eruditionis theologiae sit vel exinde colligi potest, quod in hac Provincia Polona primus theologicam scholasticam annis 12 integres cum summa laude docuerit, plurimorum philosophiae et theologiae professor» (там само, арк. 101).

²⁸ Grzebień, red. *Encyklopedia*, 433.

²⁹ Ibid., 151.

³⁰ «Conclusio: Respondeo affirmative. Ita fere omnes huius aetatis maximi philosophi [далі йде витерте місце розміром в одне слово — мабуть, було «et theologi»], ut fatentur ipsi oppositi, scilicet p. Isquirdo, p. Hostynski et quidam ante octo anno huius scholae ingeniosus professor et solide doctus» (ІР НБУВ, ф. 306, спр. 90, арк. 47).

Однак цитата може мати кілька інтерпретацій залежно від того, як розуміти слово «ante». Якщо перекласти «ante» як «раніше», то виходить, що Ян Хостинський раніше впродовж восьми років викладав у цій школі, і він справді вісім років читав схоластичну теологію у Познані — з 1669 по 1677 р.³¹ Натомість якщо «ante octo anno» інтерпретувати як «вісім років тому», то вийде, що на той час Хостинський, завершивши викладання, був надвірним теологом єпископа Познанського, або вже ректором того-таки Познанського колегіуму. Але так чи інакше, немає сумніву, що йдеться власне про Познанський колегіум.

Знаючи, що курс викладався у Познані в 1687/88–1688/89 навч. рр., можна встановити, хто був його викладачем. Звернувшись до «Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995», побачимо, що в статті про Францишека Понінського (Franciszek Poniński, 1661–1714) зазначено, що він викладав філософію у Познані у 1687–1689 рр.³², тобто якраз у ті роки, які нас цікавлять. Отже, викладачем цього курсу був Францишек Понінський, однак постає певна проблема з таким висновком. Адже автор курсу назвав своїм професором теології Фабриціуса, а в енциклопедичній статті про Понінського сказано, що той вивчав теологію в Познані 1682–1684 рр. і в Римі 1684–1686 рр., натомість Фабриціус у 1681–1684 рр. викладав філософію у Львові, а далі, в 1684–1685 рр., у Кракові. Відтак, незрозуміло, де Понінський міг слухати Фабриціуса. Незважаючи на розбіжність між інформацією енциклопедії і досліджуваного рукопису, все ж залишається велика ймовірність, що автором курсу був таки Францишек Понінський.

Оскільки рукопис ф. 306, спр. 90 містить тільки логіку і метафізику, курс Малиновського не можна порівняти з курсом Понінського повністю, але доступні частини підтверджують їхню текстуальну подібність. Отже, схоже, саме цей текст був базовим для Малиновського, хоч могилянський професор вніс до нього багато змін, і насамперед його переструктурував.

Особливості переструктурування можна проілюструвати на прикладі питання про формальне розрізнення з боку речі і вір-

³¹ Grzebień, red. *Encyklopedia*, 222.

³² Ibid., 529.

туальне розрізнення. Понінський присвячує для цих двох розрізень окреме питання: «Питання 2. Про формальне розрізнення за природою речі скотистичне і віртуальне томістичне» [«Quaestio 2. De distinctione formali ex natura rei scotistica et virtuali thomistica»] (ф. 306, спр. 90, арк. 50 зв.). У Малиновського теж є окрема структурна одиниця з ідентичною назвою: «Sectio 2. De distinctione formali ex natura rei scotistica et virtuali thomistica» (ф. 306, спр. 115, арк. 115 зв.). Але у польського єзуїта текст питання розділений на два пункти, присвячені двом різним темам: перший — скотистичному формальному розрізненню за природою речі, другий — томістичному віртуальному розрізненню. Ці обидва пункти можна вважати цілком незалежними: у кожному розглянуто загальні пояснення, чим є конкретне розрізнення і в контексті чого воно постало та як застосовується; викладено думку професора щодо існування (точніше, неіснування) цього розрізнення і подано й спростовано закиди, що заперечують позицію опонентів. Могилянський професор натомість ці обидва питання не роз'єднує. Спершу він подає пояснення до кожного з розрізень, далі в окремому параграфі («§1. Proponuntur et probantur conclusiones») викладає свою позицію щодо кожного з розрізень і доводить її. Після цього міститься окремий параграф з викладом закидів проти його позиції щодо першого розрізнення, потім щодо другого, та їхнє спростування («§2. Proponuntur et solvuntur obiectiones»). При цьому весь текст, викладений тут Малиновським з деякими скороченнями, майже дослівно збігається з текстом рукопису ф. 306, спр. 90.

Крім переструктурування, Малиновський вносить певні корективи до тексту, деколи його скорочуючи, а деколи доповнюючи. Найчастіше це стосується перестановки слів у реченні, але трапляються й зміни, пов'язані зі згадками про певні місцевості. Було б дивно, якби могилянський професор у своєму курсі хвалив єзуїтів, учителів Понінського, тож власне такі згадки він певним чином модифікував. Наприклад, у розділі, де обговорюється, як людина пізнає універсалії, Понінський підтримує думку, що це відбувається через змішаний чи об'єднаний акт пізнання [«actus confusus»], і підкріплює свою конклюдзію таким пасажем: «Ця найвідоміша конклюдзія зокрема проголошується в університетах Італії, Іспанії, Німеччини, і її також найчастіше підтримують новіші філосо-

фи в Польщі» [*quam communissime recentiores etiam philosophi in Polonia tenent*»]³³. Малиновський, залишаючи саму згадку без змін, пропускає уточнення «у Польщі»³⁴. Інший приклад теж стосується проблеми універсальї. Понінський відкидає об'єктивне виокремлення [*«praecisio obiectiva»*], далі спочатку коротко наводить, проти кого спрямована його конклюдія: «проти майже всіх томістів і скотистів, а також проти багатьох наших» [*«item contra multos e nostris»*]³⁵, після чого перераховує десять імен філософів, які підтримували його тезу. Малиновський радикально скорочує, а водночас видозмінює цей пасаж, пишучи: «Ця конклюдія проти майже всіх томістів і скотистів, також проти Васкеса, Суареса, Моліни, Таннера і кількох новіших»³⁶. Примітно, що Суарес згадують як Понінський, так і Малиновський, але в двох діаметрально протилежних ролях: польський єзуїт вважає, що Суарес відкидав об'єктивне виокремлення, натомість могилянський професор зараховує його до тих, що таке виокремлення підтримували. Це протиріччя не надто дивне: воно відображає тогочасні дебати між «об'єктивістами» і «формалістами». Кожен з авторів залучає до свого табору відомі авторитети: Тому Аквінського і Франсиско Суареса. Тимчасом Малиновський не просто скорочує, а й переробляє посилання Понінського, адже Васкеса, Моліну і Таннера Понінський взагалі не згадує.

Трапляється, що Малиновський залишає без змін посилання єзуїтського професора. Так, при розгляді питання про існування

³³ «Est conclusio celebrissima, in praecipuis Italiae, Hispaniae, Germaniae universitatibus asserta, quam communissime recentiores etiam philosophi in Polonia tenent» (ІР НБУВ, ф. 306, спр. 90, арк. 78).

³⁴ «Est conclusio celebrissima, in praecipuis Italiae, Hispaniae, Germaniae universitatibus asserta, quam communissime recentiores philosophi tenent» (там само, спр. 115, арк. 144 зв.).

³⁵ «Haec conclusio est contra omnes fere thomistas et scotistas, item contra multos e nostris, sed nostram conclusionem defendit Doctor Angelicus et Aristotelem, ut ostendit fuse Pallavicinus in sua Logica, tenent item eadem Magnus Suarez Disputatio 7 Metaph., sectione 1, n. 8, nominales, Hurtadus, Valentia, Oviedo, eminentissimi Cardinales Joannes de Lugo et Sfortia Pallavicinus, post hos Antonius Peres, Esparsa et reliqui quamplurimi doctores» (там само, спр. 90, арк. 63 зв.).

³⁶ «Haec conclusio est contra omnes fere thomistas et scotistas, item contra Vasquez, Suarez, Molinam, Tannerum, Comptonum et aliquos recensiores» (там само, спр. 115, арк. 130 зв.).

відношень Понінський зазначає: «Відношення існують поза нашим мисленням у творіннях. Ця конклузія безсумнівна, особливо у наших школах, коли вважати протилежне забороненим»³⁷. Сама по собі ця теза є дивною: чи справді безсумнівність конклузії полягає в тому, що заборонено так вважати? Так чи так, але її можна пов'язати з тим, що частина філософів, наприклад Вільям Окам, заперечували існування відношень у створених речах: на їхню думку, вони існують тільки в теологічному контексті, як, приміром, відношення між Особами Св. Трійці. Мабуть, власне цю тезу було заборонено поширювати в єзуїтських навчальних закладах — «в наших школах» [*in scholis nostris*]. Видається сумнівним, аби така заборона діяла і в КМА.

Хоч курс Понінського був основним для Малиновського у викладі логіки та метафізики, трапляються місця, де така залежність дуже незначна або взагалі відсутня. Одне з таких місць — це розділ про універсалії зокрема. Він у переважній більшості збігається з відповідним місцем курсу Стефана Яворського (1691/92–1692/93 навч. рр.)³⁸. Платон Малиновський тут долучається до низки могилянських професорів, які в своїх курсах в тому чи іншому обсязі запозичували текст курсу Стефана Яворського. Текст Яворського майже не зрадаговано: ймовірно, тут не було потреби в цензуруванні, адже джерело не було іноконфесійним, а до того ж вважалося достатньо авторитетним. Однак і тут Малиновський робить структурне переформатування, а подеколи поєднує текст Яворського з текстом Понінського, ба є місця, де один абзац належить Яворському, а другий Понінському³⁹.

³⁷ «Conclusio tertia: Dantur relationes nemine cogitante in creatis. Est conclusia indubita, praecipue in scholis nostris, cum oppositum sentire prohibitum sit.» (там само, спр. 90, арк. 93 зв.). У Малиновського: «Conclusio unica: Dantur relationes nemine cogitante. Est conclusio indubita, praecipue in scholis nostris, cum oppositum sentire prohibitum sit.» (там само, спр. 115, арк. 177).

³⁸ У Малиновського цей розділ називається «Quaestio 2. De universalibus in particulari» (там само, арк. 154 зв.–175 зв.), а в Яворського — «Disputatio 4. De universalibus in particulari seu quine praedicabilibus» (там само, ф. 305, спр. 152, арк. 122–137 зв.).

³⁹ Таке трапляється в главі про індивідуума: «Punctum 3. De individuo» (там само, ф. 306, спр. 115, арк. 167 зв.–170 зв.), де переплетено фрагменти з курсу Понінського (там само, спр. 90, арк. 89 зв.–90 зв.) та Яворського (там само, ф. 305, спр. 152, арк. 131–133).

Утім, у курсі Малиновського трапляються місця, де не помітно зв'язку ані з курсом Понінського, ані з курсом Яворського, як-от: початок розділу про другу операцію розуму⁴⁰, або розділ метафізики «Про можливість та існування сущого»⁴¹. Найімовірніше, Малиновський користувався ще й якимось третім джерелом.

У випадку з Платоном Малиновським, як і в решті випадків використання кількох текстів, цікаво було б дізнатися, чому могилянський викладач не задовольнявся одним джерелом, натомість звертався до іншого. Скажімо, у деяких місцях, наприклад при використанні іншого джерела в першій частині розділу про другу операцію логіки, можна було б припустити, що Малиновський просто скорочує текст Понінського як надто розлогий. Але, гадаю, це все ж не так. У згаданому розділі познанський єзуїт не тільки розлогий, а й вдається у такі дивні сфери, як нумерологія⁴². Можна припустити, що могилянський професор просто не міг із цим погодитися, а відтак змінив текст. Гіпотезу про скорочення спростовують й інші приклади. Так, у метафізиці розділ про можливе суще у Малиновського довший⁴³, ніж у Понінського⁴⁴ чи Яворського⁴⁵. Крім того, майже в усіх випадках відхилення від тексту Понінського помічається повна чи часткова зміна філософської позиції. Виглядає, що Малиновський, обираючи курс Понінського, загалом приймав його філософську позицію, але в деяких місцях не погоджувався з познанським єзуїтом, і тоді залучав інші джерела, для нього ближчі. Поза тим, варто звернути увагу на характерне бажання переструктурувати текст: справді, текст курсу Малиновського структурований чіткіше, ніж його першоджерело.

⁴⁰ «Pars 2. De iis, quae ad secundam operationem referunt» (там само, ф. 306, спр. 115, арк. 196–203 зв.): тут збігаються з Понінським тільки кілька останніх сторінок розділу.

⁴¹ «De possibilitate et existentia entis» (там само, арк. 231 зв.–239).

⁴² Там само, спр. 90, арк. 111 зв.–115 зв.

⁴³ Там само, спр. 115, арк. 231 зв.–241 зв.

⁴⁴ Там само, спр. 90, арк. 142–148.

⁴⁵ Там само, ф. 8, спр. 60, арк. 558–562 зв.

Філософський курс Йосифа Волчанського (1717/18–1718/19 навч. рр.) і його «луцького колеги»

Наведені вище приклади показують, що могилянські професори у викладацькій практиці використовували курси з єзуїтських навчальних закладів Речі Посполитої. Чи були приклади зворотнього, тобто чи єзуїти використовували могилянські курси? Такий курс, який, на перший погляд, це підтверджує, існує. Мова про рукопис з ІР НБУВ (ф. 306, спр. 109), атрибутований як філософський курс, що його викладали в Луцькому єзуїтському колегіїумі в 1716–1717 рр. (див. опис Миколи Петрова⁴⁶). У рукописі міститься повний філософський курс із такою титульною сторінкою: «На більшу славу Бога філософський трактат за задумом князя філософів Аристотеля Стагірити, викладений у Луцькому колегіїумі року Божого 1716» [«Ad M<aiorem> D<ei> gloriam Tractatus philosophicus ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagiritae in Collegio Luceoviensi anno Domini 1716 expositus»] (ф. 306, спр. 109, арк. 1). Курс містить такі частини:

- передмову: «Вступ до загальної філософії» [«Praefatio in universam philosophiam»] (арк. 2–3);
- діалектику: «Сума логіки або діалектика, що готує охочу роколанську молодь до логіки» [«Summa logicae seu dialectica studiosae iuventuti Roxolanae ad logicam praeparanda»] (арк. 3–47);
- логіку: «Раціональна філософія або логіка, пояснена диспутациями, подана у Луцькому колегіїумі з року 1715 до року 1716» [«Philosophia rationalis universa seu logica, disputatinibus illustrata, in Collegio Luceoviensi ab anno 1715 ad annum 1716-tum tradita»] (арк. 48–151 зв.);
- фізику: «Раціональна філософія (sic!) або фізика, за задумом князя філософів Аристотеля Стагірити подана і пояснена у Луцькому колегіїумі року Божого 1717» [«Philosophia rationalis (sic!) seu physica, ad mentem principis philosophorum

⁴⁶ Запис у каталозі Петрова звучить так: «Tractatus philosophicus ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagiritae in Collegio Luceoriensi (тоєсть Луцком) anno Domini 1716 expositus, а окончанный 2-го июля 1717 года, — in 4°» (Петров, *Описание*, 2: 43, №109).

Aristotelis Stagritae tradita et explicata in Collegio Luceoviensi anno Domini 1717»] (арк. 152–370 зв.);

- метафізику: «Надприродна філософія або метафізика за задумом князя філософів Аристотеля Стагирита» [«Philosophia supranaturalis seu metaphysica ad mentem principiiis philosophorum Aristotelis Stagiritae»] (арк. 371–392 зв.).

Як показують титульні сторінки, курс було прочитано у Луцькому колегіумі, отже єзуїтському, бо інших колегіумів у Луцьку тоді не було. Дати читання курсу наведено не лише на титульній сторінці, але й наприкінці його окремих частин: «Iunii 1ma Anno Domini 1717» — при закінченні фізики (арк. 370 зв.), «Anno Domini 1717 Iulii 2» (арк. 392 зв.) — при закінченні метафізики і курсу загалом. Курс, отже, було прочитано в 1715/16–1716/17 навч. рр. За допомоги «Encyklopedia wiedzy o jezuitach» можна встановити, що курс читав Марцін Людер (Marcin Luder, 1676–1749)⁴⁷.

Однак порівняльний аналіз тексту з текстом курсу Йосифа Волчанського, прочитаним у КМА в 1715/16–1716/17 навч. рр. (див. рукопис ІР НБУВ, ф. 310п, спр. 44 і ф. 306, спр. 108), показує, що київська і луцька версії практично дослівно збігаються — за винятком хіба титульної сторінки. Оскільки обидва курси читалися в один і той самий час, припущення, що котрийсь із обох викладачів міг переписувати в іншого, відпадає. Може, обидва професори, складаючи свої курси, використали спільне джерело? Однак, уважніше порівнявши ці рукописи, побачимо й інакші, не менш примітні особливості.

Титульні сторінки обох курсів відмінні:

ф. 306, спр. 108 (Волчанський)	ф. 306, спр. 109 («Людер»)
«Philosophia tripartita doctrinam Aristotelis de rebus dialecticis, physicis comprahendens in collegio Kiiovo-Mohylaeano inchoata anno Domini 1715 septembris die 13» (арк. 1).	«Ad M<aiorem> D<ei> gloriam Tractatus philosophicus ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagiritae in collegio Luceoviensi anno Domini 1716 expositus» (арк. 1).

⁴⁷ Grzebień, red. *Encyklopedia*, 377.

Натомість титульні сторінки окремих частин курсу практично однакові:

ф. 306, спр. 108 (Волчанський)	ф. 306, спр. 109 («Людер»)
«Summa logicae sive dialectica studiosae juventuti Roxolanae ad logicam praeparandae» ⁴⁸ (арк. 3).	«Summa logicae seu dialectica studiosae juventuti Roxolanae ad logicam praeparanda» (арк. 3).
«Philosophia rationalis universa seu logica disputationibus illustrata in Collegio Kijovensi ab anno 1715 ad 1716 tradita mense novembris 15 die» ⁴⁹ (арк. 58).	«Philosophia rationalis universa seu logica disputatinibus illustrata in Collegio Luceoviensi ab anno 1715 ad annum 1716tum tradita» (арк. 48).
«Philosophia naturalis seu physica ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagyrtae tradita et explicata in Collegio Kojowomohileano sub admodum reverendo Patre Josepho Wolczanski anno Domini 1716» ⁵⁰ (арк. 185).	«Philosophia rationalis (sic!) seu physica ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagritae tradita et explicata in Collegio Luceoviensi anno Domini 1717» (арк. 152).
«Philosophia ultranaturalis seu metaphysica ad mentis principis philosophorum Aristotelis Stagyrtae tradita in Collegio Kijovomohileano anno Domini 1717 propter admodum Reverendum Patrem Josephum Wolczanski protunc praefectum» ⁵¹ (арк. 450 зв.).	«Philosophia supranaturalis seu metaphysica ad mentem principis philosophorum Aristotelis Stagiritae» (арк. 371).

⁴⁸ «Основи логіки, або діалектика, для охочої роксоланської молоді, що готується до логіки». Заголовок в обох рукописах відрізняється однією літерою, однак вона серйозно міняє сенс написаного.

⁴⁹ «Загальна філософія розумового, або логіка, пояснена диспутами, викладена в Київському колегіумі від 15 листопада 1715 року до 1716-го».

⁵⁰ «Філософія природи, або фізика, викладена й пояснена відповідно до поглядів князя філософів Аристотеля Стагирита в Києво-Могилянській колегії під керівництвом усечеснішого отця Йосифа Волчанського року Господнього 1716».

⁵¹ «Філософія надприродного, або метафізика, викладена відповідно до поглядів князя філософів Аристотеля Стагирита в Києво-Могилянській колегії 1717 року Господнього під керівництвом усечеснішого отця Йосифа Волчанського, на той час префекта».

Як бачимо, крім описки (коли в назві курсу фізики написано «*philosophia rationalis*» замість «*philosophia naturalis*»), титульні сторінки відрізняються тільки в тих місцях, де вказано маркери, пов'язані з КМА. До того ж, текст напису «*in collegio Luceoviensi*» затертий. На цьому місці колись було написано те, що записувач курсу витер, а точніше чимось підчистив.

Наступним дивним моментом є присвята наприкінці курсу логіки:

Ad M<aiorem> D<ei> T<er> O<ptimi>, M<aximi> Gloriam
B<eatae>que V<irgini> <Mariae> S<ine> L<lapso> O<rginale>
C<onceptae> Honorem, SS<anctorum> PP<atorum> R<everendum>
Antonii et Theodosii Poczaviensium, quibus hae spinae logicae in
coronarias crescant rosas⁵².

Хто такі Антоній і Теодосій Почаївські? Про таких невідомо, але, поглянувши уважніше на слово «*Poczaviensium*», побачимо, що деякі літери в ньому затерто й виправлено. Найімовірніше, там перед цим було написано «*Peczariensium*» [«печерських»]. Так само витерто (ймовірно, зішкрябано) й попередній напис кирилицею на титульній сторінці курсу, на місці якого з'явився новий заголовок. Таким чином, стає зрозуміло, що рукопис ф. 306, спр. 109 — це не курс Марціна Людера, а курс Йосифа Волчанського, сфальсифікований як буцімто прочитаний у Луцькому єзуїтському колегіумі. Автором фальсифікату є сам записувач курсу, адже почерк виправлених місць не відрізняється від почерку, яким записано основний текст.

Якою могла бути мотивація таких дій студента КМА? Прямих пояснень наразі немає. Залишається припускати, що в освітніх мандрівках могилянських вихованців, щоправда, у 1710-х рр. менш інтенсивних, як доти⁵³, запис навчального курсу міг слугувати доказом засвоєння курсу в певному навчальному закладі. Отож, якщо згаданий студент хотів продовжити навчання в єзуїт-

⁵² «На більшу славу Богові у Тройці найкращому й найбільшому і на честь блаженної Диви Марії, без первородного гріха зачатої, святих преподобних отців Антонія і Теодосія Почаївських, через яких ці терни логіки переросли у троянди на короні» (ІР НБУВ, ф. 306, спр. 109, арк. 1–151 зв.).

⁵³ Федяй, «Формування філософських традицій,» 159–193.

ських навчальних закладах, то, можливо, йому треба було довести, що він вчився в Луцьку, а не в Києві.

Утім, невже хтось справді міг «попастися на гачок» такого фальсифікату, адже згадка Антонія і Теодосія Почаївських викликає неабиякий подив. Проте, як видається, присвяти різноманітним святим на завершенні курсу підлягали студентській творчості. Порівнявши наведену цитату з курсу ф. 306, спр. 109 та відповідні місця двох рукописів курсу Волчанського (ф. 306, спр. 108 і ф. 301п, спр. 44), побачимо таку картину:

ф. 306, спр. 109 «сфальсифікований»	ф. 306, спр. 108, Волчанський	ф. 301п, спр. 44, Волчанський
«Ad M<aiorem> D<ei> T<er> O<ptimi> M<aximi> Gloriam B<eatae>que V<irgini> <Mariae> S<ine> L<lapso> O<riginale> C<onceptae> Honorem SS<anctorum> PP<atorum> R<everendum> Antonii et Theodosii Poczaviensium, quibus hae spinae Logicae in coronarias crescant rosas» (арк. 151 зв.).	«Ad M<aiorem> D<ei> T<er> O<ptimi> M<aximi> Gloriam Eiusque I V<irginis> M<ariae> M<agnam> Laudem OO. SS. P. RR. PP. Honorem necnon perpetuam Venerationem» (арк. 184 зв.).	«Ad M<aiorem> D<ei> T<er> O<ptimi> M<aximi> Gloriam B<eatae>que V<irginis> M<ariae> H<onorem> ad S. I. T. O. P. ac S. Cultum ad honorem» (арк. 189).

Такі присвяти часто виглядають як якийсь езотеричний акронім, деякі з них можна розшифрувати з великою ймовірністю, щодо решти певності немає. Те, що студент міг підлаштовувати присвяти святим під власні смаки чи кон'юнктуру, можна побачити з рукопису ф. 305, спр. 151 — курсу Єжи Генделя, ймовірно, записаного майбутнім викладачем КМА Іларіоном Ярошевицьким, про що йшлося вище. У рукописі як при закінченні частини курсу, так і на титульній сторінці є кілька присвят з іменами єзуїтських святих. Наприклад: «Філософія надприродного або метафізика, пояснена диспутаціями на більшу славу найкращому, найбільшому Богу, найдорожчій Богородиці і на честь божественним Йоану, Ігнатію, Ксаверію, особливо Августину і [Яну] Непомуцькому року Божого 1692»⁵⁴. Як

⁵⁴ «Philosophia ultranaturalis seu metaphysica, disputationibus illustrata Ad M<aiorem> D<ei> O<ptimi>, M<aximi>, Pretiosissmae Dei Parentis, divi

бачимо, у цій присвяті, крім Бога і Богородиці, загадано св. Йоана (незрозуміло якого), Ігнатія Лойолу, Франциска Ксаверія, Августина і Яна Непомуцького, тобто суто католицьких святих. Водночас при закінченні третьої частини фізики натрапляємо на таку присвяту: «На більшу славу Богу, у Тройці найкращому і найбільшому, на честь найдорожчій Богородиці, божественним патронам св. Йоану Хрестителю, св. Миколаю, св. Антонію і Теодосію, св. Варварі, ангелу охоронцю, св. Катерині й іншим святим»⁵⁵. Цей напис поза сумнівом виконано тією самою рукою, що й увесь текст, хоч колір чорнила інший. Ймовірно, його автор, гадано Іларіон Ярошевицький, написав це не під час навчання в єзуїтському колегіумі, а пізніше — на доказ своєї православності, ба навіть «київськості». Принаймні, якщо це був і не Ярошевицький, то в будь-якому разі православний студент.

Замість висновків

Велика кількість прикладів дослівного запозичення могилянськими професорами філософії чужих текстів показує, що така практика була надзвичайно розповсюдженою. Це ставить певні виклики перед дослідниками. Імпліцитна для сучасної академічної культури *презумпція авторськості* не спрацьовує у випадку з викладацькими текстами КМА XVII–XVIII ст. Презумпція авторськості передбачає, що текст треба вважати авторським, тобто створений самим автором, а не переписним дослівно з інших джерел, допоки не буде доведено протилежного. Натомість, згідно з правилами академічної культури XVII–XVIII ст., філософський курс міг бути переписаний з інших джерел як у повному, так і в частковому обсязі. При цьому переписувач не мусив вказувати джерело свого переписування і мав право вносити в нього власні зміни. Сама кількість виявлених фактів переписування у могилянських курсах дозволяє замінити презумпцію авторськості на протилежну — презумпцію переписування, або точніше *презуп-*

Ioannis, Ignatii, Xaverii, praecipue Augustini et Nepomuceni honorem anno Domini 1692» (ІР НБУВ, ф. 306, спр. 151, арк. 511).

⁵⁵ «Ad M^aiorem» Dei Gloriam [інше чорнило] Ter Optimi Maximi, preciosissimae Parentis, divorum patronorum S. Joannis B., S. Nicolai, S. Antonii et Theodosii, S. Barbarae et Angeli custodis, sanctae Cathariae aliorumque sanctorum honorem» (там само, ф. 305, спр. 151, арк. 366).

цію наявності базового тексту. Якщо перед нами якийсь могилянський філософський курс, джерел якого ми досі не знаємо, це аж ніяк не свідчить, що він був авторським, просто ці джерела — базові тексти — досі ще не встановлено. Це не означає, що могилянський професор в принципі не міг написати нічого власного. Він міг і часами це робив, але, як передбачає і саме слово «презупція», це треба виявити і довести.

Наявність фактів дослівного переписування жодним чином не свідчить, що могилянські рукописні філософські курси не мають цінності і не варті дослідження. Навпаки, вони є досконалим свідченням того, які філософські ідеї побутували у КМА. Встановлення джерел могилянських курсів показує, звідки приходили ці ідеї і з якою швидкістю вони розповсюджувалися. Виявлення змін, внесених могилянськими професорами до базових текстів, оприявнює особливості їхньої філософської позиції, конфесійної чи національної ідентичності. Якщо встановлено, що певний філософський курс містить фрагменти дослівного переписування, це не може бути доказом того, що він не оригінальний. Як доводить приклад філософського курсу Інокентія Гізеля, поєднання поглядів різних філософів з різних філософських шкіл теж може бути цілком оригінальним.

Bibliography

- Babenko, Bogdan. «Siedemnastowieczny arystotelizm paryski w nauczaniu etyki w Akademii kijowsko-mohylańskiej: wykłady młodego Teofana Prokopowicza (1708).» In *Filozofowie Rzeczypospolitej w kulturach Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy. Konteksty geograficzne i koncepcyjne*, edited by Dalius Viliūnas i Steffen Huber, 489–508. *Polonica Philosophica Orientalia*. Warszawa: Sub lupa, 2025.
- Babenko, Bogdan. «Z badań nad migracją arystotelizmu chrześcijańskiego. Wykłady etyczne Michaela Kozaczynskiego w Akademii kijowsko-mohylańskiej (1739–1745).» In *Filozofowie Rzeczypospolitej w kulturach Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy. Konteksty geograficzne i koncepcyjne*, edited by Dalius Viliūnas i Steffen Huber, 509–545. *Polonica Philosophica Orientalia*. Warszawa: Sub lupa, 2025.
- Fediai, Mykola. «Filosofskyi kurs Stefana Kalynovskoho 1729–1731 rokiv u svitli yoho vykladatskoi praktyky: dzherela i (ne)oryhinalnist.» *Sententiae* 42 (1) (2023): 6–36. doi:10.31649/sent42.01.006.

- Fedai, Mykola. «Formuvannia filosofskykh tradytsii Kyievo-Mohylianskoï akademii 1632–1753 rokiv kriz pryzmu osvitykh traiektorii yii vykladachiv». Dysertatsiia na zdobuttia naukovoï stupenia doktor filosofii, Instytut filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy, 2025.
- Grzebień, Ludwik (ed.). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*. Kraków: WAM, 1996.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 1, spr. 4406.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 1, spr. 4408.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 301п, spr. 44.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 301п, spr. 564.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 305, spr. 150.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 305, spr. 151.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 305, spr. 152.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 90.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 99.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 108.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 109.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 306, spr. 115.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 307, spr. 444.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, f. 312, spr. 627.
- Matviishyn, Yaroslav. «Novi materialy do biohrafii Heorhiia Konyskoho (1717–1795).» *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* 1 (1993): 39–58.
- Petrov, Nikolaj. *Opisanie rukopisnykh sobranij, nahodyashchihysya v gorode Kieve, p. 1: Sobranie rukopisej Moskovskogo mitropolita Makariya (Bulgakova), Meleckogo monastyrya na Volyni, Kievo-Bratskogo monastyrya i Kievskoj duhovnoj seminarii*. Moskva: Universitetskaya tipografiya, 1891.
- Petrov, Nikolaj. *Opisanie rukopisnykh sobranij, nahodyashchihysya v gorode Kieve, p. 2: Sobranie sochinenij Kievo-Pecherskoj lavry, kievskih monastyrej Zlatoverho-*

- Mihajlovskogo, Pustynno-Nikol'skogo, Vydubickogo i zhenskogo Florovskogo, i Desyatinnoj cerkvi*. Moskva: Universitetskaya tipografiya, 1894.
- Prokopowicz, Theophanes, i Mihael Kozaczynski. *Ethica sive scientia morum; Philosophia moralis seu ethica*. Polonica Philosophica Orientalia. Warszawa: Sub lupa, 2024.
- Symchych, Mykola. «An Analysis of the Note on Languages in Philosophical Courses at the Kyiv-Mohyla Academy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries.» *Vivliofika: E-Journal of Eighteenth-Century Russian Studies* 10 (2022): 1–24. doi:<https://doi.org/10.21900/j.vivliofika.v10.1139>.
- Symchych, Mykola. «Do pytan'nia pro “avtorskist” filosofovskikh kursiv XVII–XVIII st.» *Naukovi zapysky NaUKMA*, vol. 39: *Kyivska Akademiia* (2004): 15–19.
- Symchych, Mykola. *Philosophia rationalis u Kyievo-Mohylianskii akademii. Komparatyvnyi analiz kursiv lohiky kintsia XVII — pershoi polovyny XVIII st.* Vinnytsia: O. Vlasiuk, 2009.
- Symchych, Mykola. «Problema rozriznen i universalii u filosofovskomu kursy Inokentii Gizelia.» In Inokentii Gizel. *Vybrani tvory u trokh tomakh*, 83–102. Kyiv; Lviv: Svichado, 2010.
- Symchych, Mykola. «“Vid Vyshenskoho do Skovorody”: radianski doslidzhennia ukrainskoi filosofii XVI–XVIII st.» *Filosofska dumka* 1 (2013): 71–80.
- Symchych, Mykola. «Wpływ jezuitów na wykładanie filozofii w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej w XVII i XVIII w.» In *Filozofowie Rzeczypospolitej w kulturach Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy. Konteksty geograficzne i koncepcyjne*, 363–392. Polonica Philosophica Orientalia. Warszawa: Sub lupa, 2025.
- Vishnevskij, Dmitrij. *Kievskaya akademiya v pervoj polovine XVIII stoletiya (Novye dannye, ontosyashchiesya k istorii etoj Akademii za ukazannoe vremya)*. Kiev: Tip. I. I. Gorbunova, 1903.

Abstract

Textual Borrowings Between Mohylian and Jesuit Philosophical Courses of the 17th and 18th Centuries: New Examples

This article brings to light several instances of verbatim textual dependence between the philosophical courses taught at the Kyiv-Mohyla Academy (KMA) in the 17th and 18th centuries, and those taught at Jesuit educational institutions of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The first case involves the textual dependence between Ilarion Yaroshevytskyi's course (1702/1703 academic year) and two courses preserved in manuscripts in the Institute of Manuscripts

of the Vernadsky National Library of Ukraine (IM VNLU), Funds 305, no 150 and Funds 305, no 151. The article attributes the manuscripts as follows: the first is a course taught by Paweł Zawilski at the Przemyśl Jesuit College during the 1688/1689–1689/1690 academic years, and the second was taught by Jerzy Gengell at the Jarosław Jesuit College during the 1690/1691–1691/1692 and 1692/1693 academic years. Yaroshevytskyi primarily uses Zawilski's course but also incorporates passages from Gengell's course, making few changes to either text. The article presumes that Yaroshevytskyi used the courses of Zawilski and Gengell because he had studied with the Jesuits and attended those courses himself. The second case involves the use of the text of the manuscript IM VNLU, Fond 306, no 90 by Mohylian Platon Malynovskyi during the 1721/1722–1722/1723 academic year. Through secondary attributes, it was established that this is the philosophical course taught by Franciszek Poniński in Poznań in the 1687/1688–1688/1689 academic years. The Mohylian professor uses this manuscript partially, often restructuring it with his own corrections. Moreover, in some cases, it is evident that he employed additional sources. One of these sources was identified as the philosophical course taught by Stefan Yavorskyi at the Kyiv-Mohyla Academy in the 1692/1693–1693/1694 academic years. The third case involves the almost complete textual similarity between the philosophical course taught by Yosyf Volchanskyi at KMA during the 1717/1718–1718/1719 academic years (preserved in manuscripts IM VNLU, Fonds 306, no 108 and Fonds 301п, no 44), and the manuscript IM VNLU, Fonds 306, no 109. The title pages of the latter states that it was taught at the Lutsk Jesuit College during the 1717/1718–1718/1719 academic years. Following a detailed examination, it emerged that the manuscript was, in fact, a forgery of Volchanskyi's philosophical course, made to appear as if it were from the Lutsk Jesuit College. The manuscript was altered by the same hand that wrote the main text. It is thought that the Mohylian student who studied philosophy with Volchanskyi decided to forge his manuscript in order to continue his studies with the Jesuits. Additionally, the article discusses the phenomenon of textual borrowing by Mohylian philosophy teachers and suggests methodological approaches to interpreting and evaluating this practice.

Keywords: Kyiv-Mohyla Academy, philosophical courses, Jesuits, Polish-Lithuanian Commonwealth, textual dependence, manuscripts.

